

תהילים צ"ב – מבנה ומשמעות

א. מבוא

במרכזו של מאמר זה עומד מזמור צ"ב העוסק בשאלת הצדק האלוהי – שאלה שהמקרא בכללו מרבה לעסוק בה ושלה מוקדשים מספר מזמורים נוספים בספר תהילים (י"א, ל"ז וע"ג).¹ עיון ברצף הרעיוני של המזמור מעלה, שבמהלך דבריו העוסקים בתיאור הגמול האלוהי (ח-טו) משבץ בעל המזמור שיר הלל על הצלתו האישית מאויביו (יא-יב). שיר הלל זה משבש לכאורה את מבנהו ומפריע את הרצף הרעיוני שבו.² במאמר זה אבקש להציע מענה לקושי זה.³ בראשית דבריי אחד את הקושי המבני המתגלה במזמור ואציג את הפתרונות שהוצעו לו. בהמשך אציג את מבנה העומק של המזמור, המתגלה באמצעות חשיפתם של ארבעה צירים השוזרים את שלל התיאורים והדימויים במזמור. בסיום אבקש להראות כיצד חשיפתם של ארבעה צירים אלה מסייעת לא רק להבנת אחדותו של המזמור אלא גם להבהרת מטרתו ותוכנו.

- * מאמר זה התפרסם לראשונה בכתב העת *ZAW* (N. Cohen, 'Psalm 92: Structure and Meaning', *ZAW* 125 4, 2013, pp. 593-606). המאמר מובא כאן בגרסה עברית בשינויים והוספות. תודה לפרופ' אליהו עסיס שקרא את המאמר והעיר את הערותיו המחכימות.
1. L.F. Hossfeld & E. Zenger, *Psalms 2 – a commentary on Psalms 51-100*, Minneapolis 2005, p. 436 and n. 3; H.J. Kraus, *Psalms: a Continental commentary*, Minneapolis 1993, p. 227; M.E. Tate, *Psalms II*, WBC, Dallas 1990, p. 476. אופיים וגורלם של הצדיק ושל הרשע נידונים בפרוטרוט בעיקר בספרות החכמה. ראו: י' קויפמן, **תולדות האמונה הישראלית** ב, ירושלים-תל אביב תשט"ו-תשט"ז, עמ' 576.
  2. בשל לשון היחיד שבה נוקט בעל המזמור בפסוקים ה, יא-יב מקובל להגדיר את המזמור כתודת יחיד, אך פסוקי ההגות שבו משייכים אותו למזמורי החכמה. ראו: הופמן (לעיל, הערה 1); טייט (לעיל, הערה 1), עמ' 464.
  3. נקודת המוצא של המאמר היא, כי במזמור זה כמו ברוב היצירות הספרותיות ניכר עיצוב צורני כלשהו, הממלא תפקיד ביצירת האפקט האסתטי שלהן או בבניית משמעותן – ולעתים קרובות בשתייהן. כפי שמציין אלטר, צורה תכליתית אין פירושה מבנה המוכתב תמיד על ידי כוונה מודעת. איזונים רבים מתהווים במוחו של הסופר מתחת לסף המודעות, ומבנה עשוי להתגבש בדרך בלתי-מתוכננת לכדי קוהרנטיות צורנית. ראו: ר' אלטר, **הנאות הקריאה בעידן אידיאולוגי**, חיפה תשס"א, עמ' 153.

ב. הרצף הרעיוני והקושי המבני במזמור

מזמור צ"ב נפתח בפסוק כותרת: "מזמור שיר ליום השבת" (א), ומסיים בפסוק המסכם את תוכנו המרכזי – צדקת ה': "להגיד כי ישר ה' צורי ולא עלתה [עולתה קרי] בו" (טז).⁴ את גוף המזמור (ב-טו) ניתן לחלק לשני חלקים מרכזיים: **החלק הראשון** (ב-ז) עוסק בשבח ה' ומורכב משתי יחידות משנה. הראשונה (ב-ד) כוללת דברים בשבח ההודאה לה', והשנייה (ה-ז) עוסקת בשבח גדולת מעשי ה' ועומק מחשבותיו, אשר הבער והכסיל אינם מסוגלים להבינם;⁵ **החלק השני** (ח-טו) כולל פסוקי הגות ומחשבה העוסקים בסוגיית הגמול והצדק האלוהי. חלק זה מורכב משלוש יחידות משנה. הראשונה (ח-י) עוסקת בגורל הרשעים, השנייה (יא-יב) כוללת שיר הלל אישי של בעל המזמור, ואילו השלישית (יג-טו) עוסקת בגורל הרשעים. את חלוקת המזמור ניתן לראות בתרשים הבא:

כותרת (א)

מזמור שיר ליום השבת

חלק ראשון (ב-ז): שבח ה'

יחידה ראשונה: בשבח ההודאה לה' (ב-ד)

טוב להדות לה'	ולזמר לשמך עליון.
להגיד בבקר חסדך	ואמונתך בלילות.
עלי עשור ועלי נבל	עלי הגיון בכנור.

- לאמירה המבטאת את צדקת ה' יש זיקה ישירה לפסוק בדברים ד', לב. ראו: ע' חכם, **פירוש דעת מקרא לספר תהלים**, ירושלים תשמ"א, עמ' קפה.
- כך מבאר רש"י על אתר, בעוד שהופמן מציין שהכינוי "בער" מתייחס למי שאינו יורד למהות הצדק האלוהי. ראו: הופמן (לעיל, הערה 1), עמ' 97. ע' חכם מסביר שהאמירה "איש בער לא ידע" מוסבת למעלה, וכוונת הפסוק לומר: הכסיל והבער אינם מבינים את הצורך בהודאה לה', מאחר שהם רואים את הצלחת הרשעים. ראו: חכם (לעיל, הערה 4), עמ' קפא; ש"ל גורדון, **תהלים עם באור חדש ב**, הוצאת מסדה, תל אביב (חש"ד), ספר רביעי, עמ' 20; קראוס (לעיל, הערה 1), עמ' 228. מדבריו של בעל המזמור, שרק הבער והכסיל אינם מבינים את עומק מחשבתו של ה', משתמע שהחכם מבין את דרכי ה', אך כפי שכותב רד"ק, "עוד נשארו שאלות קשות בזה הענין, ורבותינו ז"ל אמרו כי גם משה לא ידעו...". מחשבה זו הקשתה על רד"ק ובפירושו הראשון הוא טוען שלמעשה כל אדם הוא בבחינת איש בער. בפירוש השני מסביר רד"ק שהחכמים יודעים שהרשעים מקבלים את שכרם בעולם הזה אך ייענשו בעולם הבא. ראו: רד"ק, **הפירוש השלם על תהלים**, מהד' א' דרום, ירושלים תשכ"ז, עמ' רז. טייט (לעיל, הערה 1), מציין שהפסוק מתייחס גם לגדלות מעשי ה' וגם לעומק מחשבותיו. הביטוי 'מעשי ה'' מתייחס לבריאה. לדעתו, כותרת המזמור "שיר ליום השבת" מחזקת את הרעיון שמעשי ה' זו הבריאה. דרך דומה נוקט גם חכם (לעיל, הערה 4).

יחידה שנייה: בשבח מעשי ה' ועומק מחשבותיו (ה-ז)

כי שִׁמְחֵתָנִי ה' בַּפְּעֻלָּךְ   בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֶּן.
 מה גָּדְלוֹ מַעֲשֵׂיךָ ה'   מֵאֵד עֲמָקוֹ מִחֻשְׁבֹּתֶיךָ.
 אִישׁ בְּעַר לֹא יֵדַע   וְכִסִּיל לֹא יִבִּין אֶת זֹאת.

חלק שני (ח-טו): פסוקי הגות ומחשבה העוסקים בסוגיית הגמול והצדק האלוהי

יחידה ראשונה: תיאור גורל הרשעים (ח-י)

בַּפֶּרַח רִשְׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב   וַיִּצְיָצוּ כָּל פְּעֻלֵי אָוֶן לְהִשְׁמָדָם עַד־י עַד.
 וְאַתָּה מְרוֹם לְעֵלָם ה'.
 כִּי הִנֵּה אֵיבִיךָ ה'   כִּי הִנֵּה אֵיבִיךָ יִאֲבָדוּ; תִּפְרְדוּ כָּל פְּעֻלֵי אָוֶן.

יחידה שנייה: שיר הלל אישי של בעל המזמור (יא-יב)

וּתְרַם כְּרָאִים קִרְנֵי   בְּלַחֵי בְּשִׁמּוֹן רַעְנָן.
 וּתְבַט עֵינַי בְּשׁוּרֵי   בְּקָמִים עָלֵי מְרַעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנִי.

יחידה שלישית: תיאור גורל הצדיקים (יג-טו)

צְדִיק כְּתֹמֵר יִפְרַח   כְּאֶרֶז בְּלִבְנוֹן יִשְׁגָּה.
 שְׁתוּלִים בְּבַיִת ה'   בְּחֻצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יִפְרִיחוּ.
 עוֹד יִנּוּבֹן בְּשִׁיבָה   דְּשָׁנִים וְרַעְנָנִים יִהְיוּ.

חתימה (טז)

לְהַגִּיד כִּי יֵשֶׁר ה' צוּרֵי ה' וְלֹא עֲלֵתָה [עֲוֹנוֹתָה קְרִי] בּוֹ.

* * *

היחידה הראשונה (ח-י) והשלישית (יג-טו) בחלק השני הן יחידות מקבילות ומנוגדות. כל אחת מהן מורכבת משלושה פסוקים הבנויים במבנה קונצנאטרי, כאשר במעטפת מופיע תיאור גורלם של הרשעים או של הצדיקים ואילו בפסוק המרכזי מופיעה התייחסות לה' ולמקום 'מושב'. את המבנה ניתן לראות בתרשים הבא:

יחידה ראשונה (ח-י): תיאור גורל הרשעים	יחידה שלישית (יג-טו): תיאור גורל הצדיקים
אבדן הרשעים: בַּפֶּרַח רִשְׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיִּצְיָצוּ כָּל פְּעֻלֵי אָוֶן לְהִשְׁמָדָם עַד־י עַד (ח).	פריחת הצדיקים: צְדִיק כְּתֹמֵר יִפְרַח כְּאֶרֶז בְּלִבְנוֹן יִשְׁגָּה (יג).
אזכור ה': וְאַתָּה מְרוֹם לְעֵלָם ה' (ט).	אזכור ה': שְׁתוּלִים בְּבַיִת ה' בְּחֻצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יִפְרִיחוּ (יד).
אבדן הרשעים: כִּי הִנֵּה אֵיבִיךָ ה' כִּי הִנֵּה אֵיבִיךָ יִאֲבָדוּ וְתִפְרְדוּ כָּל פְּעֻלֵי אָוֶן (י).	פריחת הצדיקים: עוֹד יִנּוּבֹן בְּשִׁיבָה דְּשָׁנִים וְרַעְנָנִים יִהְיוּ (טו).

ביחידה העוסקת בתיאור גורל הרשעים (ח-י), פסוקי המעטפת עוסקים בתיאור אבדנם: "בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי און להשמדם עדי עד" (ח); "כי הנה איביך ה' כי הנה איביך יאבדו יתפרדו כל פעלי און" (י).⁶ פסוקי המעטפת מבהירים, שאף שנדמה שהרשעים מצליחים, וכמו עשבי השדה הם צצים ופורחים במהירות תוך שהם ממלאים את מרחבי הארץ בצבעים עזים ובולטים,⁷ אין להתרשם מכמותם ומהתפשטותם שהנה בת חלוף.⁸ בפסוק המרכזי של היחידה (ט) מופיעה התייחסות לה' ולמקום 'מושב' במרום: "ואתה מרום לעלם ה'".

ביחידה העוסקת בתיאור גורל הצדיקים (יג-טו), פסוקי המעטפת מבטאים את גורלם המבורך: "צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה" (יג);⁹ "עוד ינובון בשיבה דשנים ועננים יהיו" (טו). הצדיקים הם אלו שזוכים לפרוח ולהצליח לאורך ימים ושנים. בפסוק המרכזי (יד) מופיעה התייחסות לה' ולמקום 'מושב' בארץ: "שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפריחו". בעוד שבתיאור גורל הרשעים ה' מתואר כיושב במרום, תיאור הממחיש את הפער שבין ה' לבין הרשעים, בתיאור גורל הצדיקים מתואר ה' כיושב בארץ, וקרבתו ושיוכו הלאומי – "בחצרות אלהינו" – מדגישים את היחס בינו לבין הצדיקים.

במרכזו של החלק השני, בנקודת המעבר בין היחידה העוסקת בתיאור גורל הרשעים (ח-י) ליחידה העוסקת בתיאור גורל הצדיקים (יג-טו), משובץ שיר הלל על הצלתו האישית של בעל המזמור מידי אויביו (יא-יב). נקל לראות את זרותו המבנית, התוכנית והסגנונית של שיר ההלל הזה ביחס לשני התיאורים שביניהם הוא משובץ. מבחינה מבנית, היחידה הראשונה (ח-י) והיחידה השלישית (יג-טו) בנויות במבנה כיאסטי, בעוד שהיחידה השנייה (יא-יב) הכוללת את שיר ההלל האישית היא נטולת מבנה. עוד ניתן לראות, שביחידה הראשונה וביחידה השלישית ההתייחסות לה' מופיעה במרכז היחידה, ואילו בשיר ההלל הפנייה אל ה' מופיעה בפתיחה: "ותכם

6. לעיון משווה בין הפסוק הנדון ובין כתבי אוגרית ראו: ל' אבישור, 'הקבלה מדומה והקבלה אמיתית בין ספרות אוגרית והמקרא; עיון מחדש במקבילה שבין CTA IV 9-2:8 ותהלים צ"ב י', **שנתון למקרא ולחקר המזרח הקדום** ז-ח, תשמ"ג-תשמ"ד, עמ' 148-158.
7. כפי שמציין ל' פליקס, עשבי השדה כוללים גם את העשבים השוטים, אך בהם מתבלטים האדומים שבפרחים כגון הכלנית, הנורית, הצבעוני והפרג. פליקס מעלה את ההשערה שצבעם האדום של הצמחים עורר את האסוציאציה לרשעים השואפים לדם. ראו: ל' פליקס, 'דימויים מעולם החי והצומח בתהלים צ"ב', **חלמיש** 2, תשמ"ה, עמ' 55.
8. הופמן מציין שדימוי פריחת הרשעים לעשב מרמז לאחת הדרכים המקובלות להשמדת עשבי בר – הנבטה שכל תכליתה היא שהעשבים יצוצו על פני השטח על מנת שיהיה אפשר לעקור אותם מן השורש אחת ולתמיד. ראו: הופמן (לעיל, הערה 1).
9. פסוק זה עומד בניגוד לפסוק ח לעיל. ראו: צ"פ חיות, **ספר תהלים**, בתוך: א' כהנא, **פירוש מדעי – כתובים**, זיטומיר תרס"ג, עמ' 203.

כראים קרני" (יא).¹⁰ מבחינה תוכנית, היחידות הראשונה והשלישית כוללות פסוקי חכמה ומחשבה דידקטית, ואילו היחידה השנייה כוללת שיר הלל. בנוסף, ביחידות הראשונה והשלישית מתואר ה' כסביל, ואילו ביחידה השנייה ה' מתואר כפעיל – הוא נחלץ לעזרתו של בעל המזמור ומסייע לו במלחמה עם אויביו. מבחינה סגנונית, ביחידות הראשונה והשלישית הדימויים שייכים לעולם הצומח: עשב, תמר וארז, ובשתייהן מופיע הפועל פר"ח, זאת לעומת היחידה השנייה, שבה הדימויים שייכים לעולם החי: ראם ומרעים.¹¹ לשם מה בחר בעל המזמור לשבץ במרכזם של פסוקי ההגות שיר הלל אישי על הצלתו מידי אויביו (יא-יב)? מה טעמו של בעל המזמור המציג את חווייתו הפרטית? האם עצם מעשה הצלת בעל המזמור מתמצת את גדולתו של ה' ואת עומק מחשבותיו?

הפרשנים נתנו דעתם לבעיה זו. רד"ק הציע כי בעל המזמור אמנם מדבר בגוף ראשון יחיד על הצלתו האישית, אך עיקר כוונתו היא להיות שופר לכל הצדיקים כולם.¹² גורדון המפקיע גם הוא את פסוקים יא-יב מתוכנם הפרטי, טוען ששיר ההלל האישי של בעל המזמור מתייחס לאירוע לאומי.¹³ ע' חכם נקט גישה שונה. לטענתו בפסוקים יא-יב לא מתוארת חוויה ראלית אלא מדובר בסוג של דמיון: מתוך שבעל המזמור התבונן בדרכי ה', נדמה היה לו שהוא רואה בעיניו ממש את מפלת הרשעים וזוכה בעצמו לשמוח בישועה.¹⁴ טייט וקראוס נימקו את העניין בטענה פורמלית גרדא, ולדעתם היות שמדובר במזמור הודיה, נהוג הוא שבעל המזמור מצרף לדברי התודה גם תיאור של הצלתו האישית.¹⁵ צנגר וטייט ניסו להציג את הקוהרנטיות של המזמור באמצעות חשיפת מבנהו הכיאסטי.¹⁶ לדידם מבנה המזמור כולל כותרת

10. י' שביב מתייחס לשינויי הגופים במזמור ומציע מענה שונה. לדבריו, כשבעל המזמור מדבר על הרעה שתמצא את האויבים, הוא מדבר בגוף שלישי: "יאבדו", "יתפרדו". לעומת זאת, כשמדובר בגמול הטוב מייחסים אותו לה'. ראו: י' שביב, 'מזמור שיר ליום השבת (עיונים במזמור צ"ב)', **שמעתין** 82, תשמ"ה, עמ' 21.

11. מרעים הם רשעים חורשי רע, אך המשמעות המקורית היא עדת כלבים טורפים או חיות רעות. כך בתקבולת במזמור כ"ב, יז: "כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני". ראו: פליקס (לעיל, הערה 7), עמ' 56.

12. ראו: רד"ק (לעיל, הערה 5).

13. לדעת גורדון המזמור נכתב בימי בית שני, והאירוע הלאומי הוא מפלת בבל ושיבת גולי ציון. ראו: גורדון (לעיל, הערה 5), עמ' 19.

14. ראו: חכם (לעיל, הערה 4), עמ' קפד.

15. ראו: קראוס (לעיל, הערה 1), עמ' 229; טייט (לעיל, הערה 1), עמ' 464.

16. ראו: הוספלד וצנגר (לעיל, הערה 1), עמ' 440. טייט מציין שמבנה זה מבוסס על הרצאתו של ר"מ דוידסון, שאותה נשא בכנס SBL בשיקגו בשנת 1988. ראו: טייט (לעיל, הערה 1), עמ' 464. חוקר נוסף המנסה לחשוף את מבנה המזמור ובאמצעותו לעמוד על תוכנו הוא י' פליקס. לטענתו יש להקדים את פסוק יב לפסוק יא, וכך נוצרות שתי יחידות: האחת עוסקת בניצחון בעל המזמור על

(א) 17 ושלושה חלקים: פתיחה (ב-ד), גוף (ה-יב) וסיום (יג-טז).¹⁸ הם מציינים כי בפתיחה ובסיום מופיע השורש נג"ד,¹⁹ ובשניהם קיימים יסודות הקשורים למקדש.²⁰ גוף המזמור מוצג לדעתם במבנה כיאסטי:

A דברי המשורר (ה-ז)
 B תיאור אבדן הרשעים (ח)
 C רוממות ה' ונצחיותו (ט)
 B' תיאור אבדן הרשעים (י)
 A' דברי המשורר (יא-יב)

חלקה הראשון של המעטפת החיצונית (A) כולל את תיאור שמחתו של בעל המזמור ממעשי ה', ומתבאר באמצעות חלקה השני (A'), הכולל את תיאור הצלתו הנסית במלחמה. בשניהם מדבר בעל המזמור בגוף ראשון יחיד. המעטפת הפנימית (B, B') מציגה את אבדן הרשעים וכוללת שני חלקים שהקשר בינם הוא לשוני: "פעלי און" (ח, י), ותוכני: הנפילה המוחלטת של הרשעים אויבי ה'.²¹ במרכזו של המבנה מופיע פסוק ט, הכולל צלע אחת בלבד ומבטא את הרעיון שה' הוא השליט הנצחי בעולם והוא מושיע ושופט ממרום כס שבתו.²²

החיסרון בהצעתם של צנגר וטייט הוא, שהנושא ההגותי העומד בבסיסו של המזמור, קרי: צדקת ה' המתגלה באמצעות הניגוד שבין גורל הרשעים לגורל הצדיקים,

- אויביו, והשנייה בפריחת הצדיקים בבית ה'. ראו: פליקס (לעיל, הערה 7), עמ' 53-59.
17. לשאלת היחס בין הכותרת לבין גוף המזמור לא אתייחס במאמר זה. על הקשר בין המזמור לשבת ובין שבת למקדש ראו: טייט (לעיל, הערה 1), עמ' 468-471; N.M. Sarna, 'The Psalm for the Sabbath day (Ps 92)', *JBL* 81 2, 1962, pp. 156-168; הוספלד וצנגר (לעיל, הערה 1), עמ' 444-443.
18. ראו: הוספלד וצנגר (לעיל, הערה 1), עמ' 440.
19. בפתיחה: "להגיד בבקר חסדך" (ג); בחתימה: "להגיד כי ישר ה'" (זט). ראו: חכם (לעיל, הערה 4), עמ' קפה.
20. פסוק הפתיחה רומז על זמני העבודה הקבועים במקדש להקרבת קרבן התמיד: "להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות" (ג). בפסוקי הסיום מוזכר המקדש באופן מפורש: "בבית ה' בחצרות אלהינו" (יד). ראו: סרנה (לעיל, הערה 17), עמ' 157-158. על בסיס יסודות אלה סברו חלק מן הפרשנים שבעל המזמור הוא כוהן. ראו: חיות (לעיל, הערה 9), עמ' 202.
21. שני חלקי המעטפת הפנימית הן בעלות מקצב זהה: שלוש צלעות בפסוק ח ושלוש צלעות בפסוק י. ראו: הוספלד וצנגר (לעיל, הערה 1), עמ' 436.
22. ראו: טייט (לעיל, הערה 1), עמ' 466; קראוס (לעיל, הערה 1), עמ' 229. ח' מושקוביץ טוען שגם מבחינה נומרולוגית מרכזו של המזמור הוא בפסוק ט. לטענתו, אם סופרים את המילים במזמור מגיעים למאה מילים (כאשר המילים המוקפות נחשבות כמילה אחת). המזמור מתחלק לדעתו באופן מדויק לשני חלקים כשבמרכז מצוי פסוק ט. ראו: ח' מושקוביץ, 'מזמור שיר ליום השבת', **שמעתין** יז, תש"ם, עמ' 13-16.

אינו משתקף במבנה.²³ במבנה המוצע גורל הרשעים מופיע בשני חלקי המעטפת הפנימית (B, B'), ואילו גורל הצדיקים מופיע בפסוקי החתימה (יג-טז).²⁴ לפי זה המתח הניגודי 'צדיק-רשע' אינו מוצב בצלעות מקבילות. חיסרון נוסף הוא, שהמבנה אינו מבאר מה הקשר בין דברי השבח של בעל המזמור העוסקים בצדקת ה' ובין שיר ההלל האישי שלו. אם אכן שמחתו של בעל המזמור במעשי ה' (A) מתבארת באמצעות סיפור הצלתו האישית והנסית במלחמה (A'), מה הקשר בין השבח על ההצלה הפרטית לבין פסוקי ההגות המלמדים שגורלם הסופי של הרשעים הוא אבדון בעוד שגורלם של הצדיקים הוא קיום ופריחה? מדוע לא הסתפק בעל המזמור בשיר שבח על הצלתו האישית?

חיות, צנגר וקראוס סבורים שמקורו של המזמור הוא בחוויה אישית שחווה בעל המזמור. חוויה אישית זו המתוארת בשיר ההלל הביאה אותו להבנה מחודשת בסוגיית הגמול,²⁵ אך כל הפרשנים הללו אינם מבארים מהי מהות ההבנה המחודשת ובאיזה אופן היא קשורה למזמור.

ג. ארבעת צירי העומק במזמור

להלן אבקש לטעון, שהקשר בין שיר ההלל האישי המופיע בפסוקים יא-יב לבין הדיון ההגותי בסוגיית הצדק האלוהי המופיע בפסוקים ח-י, יג-טו מתגלה דרך חשיפתם של ארבעה צירי ניגוד המופיעים בדימויים ובתיאורים במזמור: ציר גובה, ציר זמן, ציר כוח וציר כמות. ארבעה צירים אלה שוזרים הן את תיאור גורל הרשעים והצדיקים, הן את תיאורי ההצלה של בעל המזמור עצמו, הן את תיאורי ה' המופיעים במזמור.

ארבעת הצירים בתיאורי הרשעים והצדיקים

הדימויים והתיאורים המשמשים את בעל המזמור בבואו להנגיד בין גורל הרשעים וגורל הצדיקים שייכים לעולם הצומח. הרשעים מדומים לעשב: "בפרח רשעים כמו עשב" (ח), ואילו הצדיקים מדומים לעצים: "צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה" (יג); "עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו" (טו). הדימויים והתיאורים כוללים בתוכם את ארבעת הצירים שהזכרנו לעיל:

ציר הגובה – הרשעים מדומים לעשב: "בפרח רשעים כמו עשב" (ח). מאפיין מרכזי של העשבים הוא נמיכות קומתם. לעתים הם רק 'מציצים' מעל פני הקרקע: "ויציצו כל

23. זאת על פי שיטתו של מ' וייס, **מקראות כוונותם**, ירושלים תשמ"ח, עמ' 294-295.

24. צנגר מציין שלפסוקי המעטפת הפנימית העוסקים בגורל הרשעים (ח, י) ישנה זיקה ניגודית עם פסוקי החתימה, אך דבר זה אינו ניכר במבנה. ראו: טייט (לעיל, הערה 1), עמ' 476.

25. ראו: חיות (לעיל, הערה 9), עמ' 203; הוספלד וצנגר (לעיל, הערה 1), עמ' 440.

פעלי און" (ח). הצדיקים לעומתם מדומים לעצים, ובעיקר לעץ התמר הגבוה: "צדיק כתמר יפרח" (יג).

ציר הכוח – מצוי אף הוא בדימויי הצמחים במזמור. שורשי העשבים דלים וכוחם חלש, לעומת העצים ששורשיהם חזקים וכוחם רב: "כארז בלבנון ישגה" (יג).²⁶

ציר הכמות – מתגלה דרך ההיפוך שבין יחיד לרבים בתיאורי הרשעים והצדיקים. ראשית תיאורם של הרשעים הוא כקבוצה: "בפרח רשעים" (ח). הרשעים מדומים לעשבי השדה, המכסים בצפיפות את פני האדמה מבלי להשאיר מקום פנוי,²⁷ אך אחריתם אבק ומוץ המתפזרים בארבע כנפות הארץ: "יתפרדו כל פעלי און" (י).²⁸ לעומתם, הצדיקים מתחילים את דרכם כבודדים: "צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה" (יג), אך מסיימים כקבוצה אחת השתולה בבית ה': "שתולים... יפריחו... ינובון... דשנים ורעננים" (יד-טו).²⁹

ציר הזמן – טמון אף הוא בדימוי של עשב מול עץ. משמעות הביטוי "כמו עשב" (ח) הנה כפולה: צמיחה מהירה מצד אחד, ואורך חיים קצר מצד שני. כלומר, על ציר הזמן הרשעים מאופיינים במהירות צמיחה, אך צמיחתם המהירה מעידה על שורשיהם החלשים, וכפועל יוצא מכך סופם לכמוש ולמות.³⁰ לכן, העשבים פורחים בימי האביב וממלאים את היקום כולו, אולם כעבור ימים ספורים הם נכחדים על ידי רוחות השרב. אבדנם של הרשעים מופיע באופן מפורש ולא רק בדימוי: "להשמדם עדי עד" (ח); "איביך יאבדו" (י). לעומתם, הצדיקים מדומים לתמר ולארז, שצמיחתם האטית מבטיחה הכאת שורשים עמוקים, וכפועל יוצא מכך דשנות, אריכות ימים, רעננות ופריון:³¹ "עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו" (טו).

26. כפי שמציין הופמן, הוראתו של השורש שג"י הנה גובה וחוסן. ראו: הופמן (לעיל, הערה 1), עמ' 98.

27. ראו: פליקס (לעיל, הערה 7), עמ' 54.

28. ראו: טייט (לעיל, הערה 1), עמ' 476; חיות (לעיל, הערה 9), עמ' 203.

29. ראב"ע נותן טעם אחר להבדל בין הרשעים הרבים לבין הצדיקים היחידים. לטענתו התיאור משקף את המציאות: "ואמר 'רשעים' שהם רבים ו'צדיק' כי הם מעטים". הרעיון שהרשעים מתחילים בליכוד ומסיימים בפירוד והצדיקים מתחילים בפירוד ומסיימים בליכוד משפטים זה ע"א: "סטרא אחרא שרי בחיבורא וסיים בפירודא, וסטרא דקדושה שרי בפירודא וסיים בחיבורא [תרגום: סטרא אחרא מתחיל בחיבור ומסיים בפירוד, וסטרא דקדושה מתחיל בפירוד ומסיים בחיבור]" (הציטוט הוא על פי מהדורת הכתר: מ' כהן [מהדיר ועורך מדעי], **מקראות גדולות הכתר – ספר תהילים ב**, רמת גן תשס"ג).

30. כך מפרשים רש"י ו**מצודת דוד**; גורדון (לעיל, הערה 5), עמ' 20; הוספלד וצנגר (לעיל, הערה 1), עמ' 440. דימוי קוצר חיי האדם לעשב השדה הוא מטפורה שכיחה במקרא ובמזמורי תהילים. למשל: תהילים א', ג; ל"ז, ב; צ', ה-ו; ק"ב, טו-טז.

31. כך מבאר רש"י: "כתמר לעשות פירות". ע' חכם מסביר שהדקל חוזר ופורח מדי שנה, לעומת הרשע שפריחתו כעשב הפורח יום אחד בלבד ואחר כך הוא אובד לנצח. ראו: חכם (לעיל, הערה

ארבעת הצירים בתיאורי ה'

אף בתיאוריו של ה' מוצפנים ארבעת הצירים המרכזיים שסביבן נסובה ההשוואה בין הצדיקים והרשעים. **ציר הגובה** מופיע פעמיים בתיאור ה' במזמור: בתחילתו מתואר ה' כעליון: "ולזמר לשמך עליון" (ב), ובמרכזו מתואר ה' כיושב בשמים: "ואתה מרום" (ט). **ציר הכוח** טמון בצירוף "ואתה מרום", צירוף המלמד על כוחו הבלתי־מוגבל של ה'. **ציר הכמות** רמוז בהתייחסות הכפולה לבית ה' היחיד הכולל חצרות רבות: "שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו" (יד).³⁴ ואילו **ציר הזמן** מופיע בהכרזה הבהירה והחד־משמעית: "לעלם ה'" (ט).³⁵

ארבעת הצירים בשיר ההלל האישי

ארבעת צירי הניגוד השזורים במזמור מופיעים גם בשיר ההלל האישי המשובץ במרכזו. **ציר הגובה** מופיע בדימוי "ותרם כראים קרני" (יא) – בעל המזמור משתמש בשורש רו"ם ומציין שהוא זכה לכך שה' הרים את קרנו³⁶ ובכך הגדיל את כבודו.³⁷ **ציר הכוח** טמון אף הוא בדימוי "ותרם כראים קרני" (יא). קרני הראם הן סמל לחוזק

(4), עמ' קפג. טייט עומד על יבולם המגוון של התמר והארז דרך תיאור השימושים הרבים והמגוונים שבני האדם עושים בפרותיהם, בגזעיהם ובענפיהם. ראו: טייט (לעיל, הערה 1), עמ' 476.

32. ראו: טייט (לעיל, הערה 1), עמ' 476.

33. החיבור בין רוממותו של ה' לבין חוזקו, הבא לידי ביטוי ביכולתו לעשות משפט, מופיע בדברי רש"י על הפסוק: "בכל משפטיך ידך על העליונה, שהכל מצדיקים עליהם את דינך". בכיוון זה הולך גם **מצודת דוד** המסביר: "כי אתה מרום לעולם, ובכל עת ידך על העליונה, ואם לא תפָרע מהם בחייהם תפָרע מהם אחרי מותם". ראו גם: טייט (לעיל, הערה 1), עמ' 476.

34. ראו: הופמן (לעיל, הערה 1), עמ' 98.

35. ראו: חיות (לעיל, הערה 9), עמ' 203. כפי שמציין חיות, יש כאן ניגוד בין נצחיות ה' לאבדנם של הרשעים – הרשעים נשמדים לעולם ועד וה' עומד לעולם.

36. צנגר עומד על הקשר הלשוני ההדוק בין תיאור ה' כ"מרום" לפעולתו על בעל המזמור "ותרם" – אלוהים הגבוה מכולם שכיסאו בשמים הרים את קרנו של בעל המזמור, ובכך העניק לו כוח, אצילות וכבוד. ראו: הוספלד וצנגר (לעיל, הערה 1), עמ' 440. הקרן שימשה בתרבות המזרח הקדום סמל לכוחו של ה', כך למשל במדבר כ"ג, כב (כוח זה מוענק במזמורנו לבעל המזמור). נראה כי קיים משחק צלילים בין המילים 'תרם' ו'ראם', ולדברי פליקס ייתכן שבנוסף לכך קיים גם קשר סמנטי בין המילים, זאת על פי תמונות אשוריות שבהן נראה הראם נוגח ומרים. ראו: פליקס (לעיל, הערה 7), עמ' 56.

37. בשבעים ובוולגטה ניקדו "ותָרַם", במשמעות של "קרני הורמה", אולם נוסח המסורה המייחס את הפעולה לה' מתאים יותר לפעולה האקטיבית המאפיינת את ה' בהצלת בעל המזמור. ראו: גורדון (לעיל, הערה 5), עמ' 21.

ולשבירת האויבים.³⁸ בעל המזמור מתאר כיצד הוא עצמו, שהיה חסר אמצעי הגנה, ניצל באמצעות קרן ישע של הראם, שהנו החזק מבין הבהמות בעלות הקרניים.³⁹ **ציר הכמות** נרמז ביחס שבין בעל המזמור לאויביו: בעל המזמור היחיד זכה להתגבר על אויביו הרבים (המתוארים בלשון רבים: 'שורי', 'קמים', 'מרעים'). **ציר הזמן** מצוי בחלקו השני של פסוק יא: "בַּלְתִּי בשמן רענן"⁴⁰ פסוק שהפרשנים התקשו בהבנתו. לפי גישה אחת, המילה "בַּלְתִּי" מקורה בשורש בל"ל שהוראתו משיחה, שפיכה או ערבוב. אם אכן מדובר במשיחה בשמן, נושא הפסוק הוא הקרן או בעל המזמור. אם מדובר בקרן (שהיא נושא המשפט הקודם), הפסוק "בלתי בשמן רענן" מתאר את משיחת הקרן בשמן טרם היציאה לקרב, משיחה המהווה חלק מההכנות לקרב.⁴¹ בעוד המובס בקרב קובל: "ועללתי בעפר קרני" (איוב ט"ז, טו), המנצח מושח ראשו בשמן.⁴² אם מדובר בבעל המזמור, המשיחה שעליה מדובר היא משיחת הגוף בשמן לח ודשן.⁴³ משיחת הגוף בשמן יכולה לציין גם עונג ותענוגים באופן כללי, אות לחיים שלווים ומאושרים.⁴⁴

הבעייתיות בגישה שעל פיה מקורה של המילה "בַּלְתִּי" הוא בשורש בל"ל היא, שלשורש זה כשורש עומד אין עדויות ומקבילות ממקומות אחרים בתנ"ך.⁴⁵ הפשיטתא, שהיה ער לקושי זה, תרגם את המילה "בלתי" ל'צבעוני'. מפירוש זה יוצא, כי הפעולה אינה מיוחסת לבעל המזמור אלא לה.⁴⁶

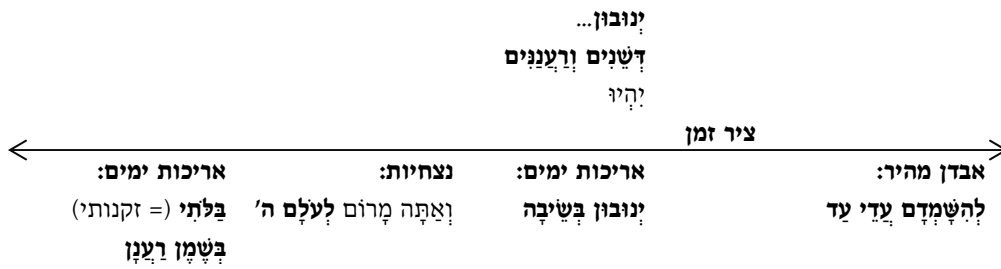
38. כך בשמ"א ב', א: "רמה קרני בה' רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך", וכן בתהילים פ"ט, יח: "כי תפארת עזמו אתה וברצנך תרים [תרום קרין] קרננו".
39. ראו: קראוס (לעיל, הערה 1), עמ' 229.
40. ראו: טייט (לעיל, הערה 1), עמ' 467, 462; קראוס (לעיל, הערה 1), עמ' 229.
41. ראו: טייט (לעיל, הערה 1), עמ' 462. פליקס עומד על הקשר האסוציאטיבי שבין 'קרן' ל'שמן': הקרן שימשה כלי להחזקת השמן. כך בשמ"א ט"ז, א. ראו: פליקס (לעיל, הערה 7), עמ' 55.
42. בהקשר זה מזכיר קראוס את הפסוק בישעיהו ס', ג: "שָׁמֵן שֶׁשׁוֹן תַּחַת אַבְל" וּמְצִיֵן שֵׁיתֶכֶן שֶׁמְדוּבֵר בְּרִיטוּאָל תְּרַבּוּתִי שֶׁל יְצִיאָה מֵאַבֶּל וּמִקְשֵׁיִם. ראו: קראוס (לעיל, הערה 1), עמ' 229. לקשר הזה שבין הקרן לבין משיחת הגוף בשמן לניצחון נמצאו מקבילות באוגרית. ואולם לוינסטאם מעלה השגות גם על ניתוח הטקסט האוגריתי וגם על הקבלתו לטקסט המקראי, כאשר לטענתו הפרשנות של הפסוק מעלה ספקות רבים. ראו: S.E. Loewenstamm, 'Balloti' (Ps. 92:11b), *Ugarit-Forschungen* 10, 1978, pp. 111-113; Idem, 'An besämän ra'anan' (Ps. 92:11b), *Ugarit-Forschungen* 13, 1981, p. 302. Additional Remark Upon Ps 92:11b.
43. כך מבארים רש"י, רד"ק ו**מצודת דוד**.
44. ראו: הופמן (לעיל, הערה 1), עמ' 97. כך מפרש גם המאירי: "הוא משל על הענג מתמיד" (על פי מהדורת הכתר, לעיל הערה 29).
45. לוינסטאם, 'Balloti' (לעיל, הערה 42), עמ' 111-113; הנ"ל, 'An Additional' (לעיל, הערה 42), עמ' 302.
46. בואיז' סבר שאת המילה "בלתי" יש לתקן ל"בלגתי" משורש בל"ג, ומשמעות הפסוק היא "זרחתי כמשוח בשמן". ראו: T. Booij, 'The Hebrew text of Psalms xcii 11', *VT* 38 2, 1988, p. 210.

בתרגום השבעים הועלתה הצעה אחרת, שעל פיה מקורה של המילה "בלתי" הוא בשורש בל"י (במשמעות של בלייה) ולא בשורש בל"ל. בהתאם לכך יש להבין את המילה "בלתי" כ'בלותי' = זקנותי. אם אכן נוקטים גישה זו, יש לקבל את דעתו של תרגום יונתן, שהצירוף "בשמן רענן" אינו מתייחס לתוצרי הזית אלא לעץ הזית עצמו, ומשמעות הפסוק כולו היא: זקנותי תהיה כשל עץ שמן הזית הרענן. רענן אין משמעו רק טרי ומלא לחות אלא ירוק עד. מבין העצים התואר "רענן" מתאים במיוחד לעץ הזית שהוא ירוק עד. כך בירמיהו י"א, טז: "זית רענן יפה פרי תאר", ובתהילים נ"ב, י: "ואני כזית רענן בבית אלהים".⁴⁷ לדעת פליקס, התמונה שעומדת לפני בעל המזמור בפסוק זה היא תמונה של עצי הזית הגדולים הגדלים בחצר המקדש, שעל אף זקנותם המופלגת ממשיכים להניב פרי. לטענתו, אין כמו עץ הזית העשוי להתקיים זמן בלתי-מוגבל לתיאור אריכות ימים.⁴⁸ לפי פירוש זה ניתן לומר, כי ציר הזמן בשיר ההלל האישי של בעל המזמור טמון במילים "בלתי בשמן רענן", שמשמעו אריכות ימים. לא מן הנמנע כי לפנינו דוגמה יפה ל'משנה הוראה', דהיינו: בעל המזמור בחר בכוונה בפועל דר-משמעי, כאשר הבנתו במשמעות של 'משיחה' מצרפת אותו לדימוי המלחמה המופיע בהקשר הצמוד של הפסוקים, והבנתו על בסיס השורש בל"י מצרפת אותו לארבעת הצירים השזורים את הדימויים והתיאורים במזמור. את ארבעת הצירים המצויים בחלקי המזמור השונים ניתן לסכם בתרשים הבא:

רשעים	צדיקים	אלוהים	בעל המזמור
ציר גובה			
עשב נמוך: בְּפֶרֶחַ רִשְׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיִּצְיִצּוּ כָּל פְּעֲלֵי אָוֶן	עץ תמר: צְדִיק כְּתָמָר יִפְרַח	עליון ומרום: וּלְזֶמֶר לְשִׁמְךָ עֲלִיוֹן וְאַתָּה מְרוֹם לְעֶלְמָה	הרמת הקרן לגובה: וְתָרַם כְּרָאִים קַרְנֵי
ציר כוח			
עשב חסר שורשים: בְּפֶרֶחַ רִשְׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב	עץ ארז: כְּאֶרֶז בְּלִבְנוֹן יִשְׁגֶּה	כוחו הבלתי-מוגבל שֶׁל ה': וְאַתָּה מְרוֹם	קרני ראם כסמל לכוח: וְתָרַם כְּרָאִים קַרְנֵי
ציר כמות			
רבים המתפזרים: בְּפֶרֶחַ רִשְׁעִים... יִתְפָּרְדּוּ כָּל פְּעֲלֵי אָוֶן	מאחד לרבים: צְדִיק כְּתָמָר יִפְרַח כְּאֶרֶז בְּלִבְנוֹן יִשְׁגֶּה... שְׁתוּלִים...	מאחד לרבים: שְׁתוּלִים בְּבֵית ה' בְּחִצְרוֹת אֶלְהִינִי יִפְרִיחוּ	המשורר האחד התגבר על אויביו הרבים: וְתַבַּט עֵינַי בְּשׁוֹרֵי

47. ראו: חיות (לעיל, הערה 9), עמ' 203-204.

48. ראו: פליקס (לעיל, הערה 7), עמ' 53.

ד. משמעותם של ארבעת הצירים להבנת תוכנו של המזמור

השוואת מיקומם של הצדיקים והרשעים על ארבעת הצירים הללו מלמדת, שבכל ארבעת הצירים נמצאים הצדיקים בקצה שבו מצויות התכונות המאפיינות את ה': רוממות, נצחיות, כוח וליכוד, בעוד הרשעים נמצאים בקצה השני שמאפייניו הם: נמיכות, קוצר ימים, חולשה ופירוד. בחינת מיקומו של בעל המזמור על ארבעת הצירים הללו מלמדת, שאף הוא ממוקם בקצה שבו מצויות התכונות המאפיינות את ה': קרנו הורמה, כוחו התחזק, הוא היחיד עמד מול הרבים הקמים עליו, והוא אף זכה לאריכות ימים. חשיפת ארבעת הצירים הללו והניגוד הבולט בין מיקומם של הרשעים בקצה האחד למיקומם של הצדיקים, של בעל המזמור ושל ה' בקצה הנגדי שופכים אור על תוכנו ועל מטרתו של המזמור.

ארבעת הצירים מלמדים, שבעל המזמור לא רק חוזר על הטענה ההגותית, שאין להתרשם ממראה העיניים החוזות בהצלחת הרשעים, כיוון שסופם של הרשעים אבדון, ואילו סופם של הצדיקים – קיום.⁴⁹ ארבעת צירים רומזים למקורה של הטענה ההגותית ולשורשה העמוק: הצדיקים הבוחרים לדבוק בה' זוכים לדבוק בתכונות המאפיינות אותו. בחירה זו מזכה אותם בחיבור לתכונות האלוהיות: רוממות, נצחיות, חוזק ואחדות, ובסופו של דבר גם מזכה אותם בשפע של ברכה חומרית.⁵⁰ השכר שהצדיקים זוכים בו אינו חיצוני למעשיהם אלא קשור באופן אימננטי לבחירתם. לעומתם הרשעים אמנם זוכים לפרקים לשפע גשמי, אך חוסר דבקותם בה' יוביל לכך שבסופו של דבר הם יחסרו את התכונות האלוהיות ויהיו מאופיינים בנמיכות, בקוצר

49. טענה המופיעה גם במקומות אחרים, כמו תהילים א'; ע"ג; ירמיהו י"ז, ה-ח ועוד.
50. על יסוד זה עמד **השפת אמת** בפירושו: "דכתיב 'אין קדוש כה' כי אין בלתך' (שמ"א ב', ב), כי הקדושה אינו פרישה בלבד, אך ה' יתברך הוא מרומם ונבדל מכל נברא, כמו שכתוב 'ואתה מרום לעלם'... וכתוב ואתה, ו' מוסיף, לומר שהצדיקים הדבקים בו יתברך גם המה מתרוממין וזוכין לבחינת הקדושה" (**שפת אמת**, פיטרקוב תרס"ה, חלק ג, קדושים תרנ"ה, עמ' 165). ראו גם: הוספלד וצנגר (לעיל, הערה 1), עמ' 441.

ימים, בחולשה ובפירוד. משום כך ורק משום כך הם אובדים, מתפרדים וכלים מאליהם.⁵¹

ארבעת הצירים מלמדים ששני הפסוקים שנדמו בשלב ראשון כזרים וכמיותרים הם המקור לתובנה שאותה רוצה בעל המזמור להעביר לקוראיו. מתברר שתובנה זו נתגלתה לבעל המזמור בעקבות חווייתו האישית שאותה הוא מתאר בשיר ההלל שמופיע בפסוקים יא-יב. בעל המזמור זכה לחוות את התוצאה האימננטית של בחירתו להיות קשור לה'. הוא זכה בגובה, בחוזק, באורך ימים ובניצחון יחיד על רבים – תכונות המשייכות אותו לקבוצת הצדיקים הקשורה לה' והזוכה לדבוק בתכונותיו. על בסיס ההבנות הללו ניתן להציע הסבר לאחד המאפיינים המובהקים של המזמור, שעליו עמדו הפרשנים. במזמור זה העוסק בשאלה קשה וכואבת כסוגיית הגמול האלוהי נעדרים לחלוטין תיאורי המאבק הישיר, הכעס והקושי המצויים במזמורים אחרים שעוסקים באותה שאלה.⁵² כך למשל במזמור י"א מודגש המאבק הקשה בין הצדיקים לרשעים, כאשר ניכר שידם של הרשעים על העליונה: "כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חץ על יתר לירות במו אפל לישרי לב" (י"א, ב). במזמור ל"ז משכנע בעל המזמור את עצמו לדחות את כעסו למראה הצלחת הרשעים ולהמשיך לחזק עצמו לבטוח בה: "הרף מאף ועזב חמה אל תתחר אך להרע" (ל"ז, ח). בדומה לכך במזמור ע"ג מופיע תיאור קנאתו של בעל המזמור ברשעים: "כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה" (ע"ג, ג), ובהמשך מופיע תיאור תסכולו וסבלו: "אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי. ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים" (שם, יג-יד).

51. על בסיס ההבנה שבעל המזמור אינו מצביע על הקביעה ההגותית הידועה אלא גם עומד על מקורה וסיבתה, ניתן להבין את ההתרגשות הגדולה של בעל המזמור ואת רצונו להודות לה' ביום ובלילה.

52. רד"ק נתן את דעתו על הנקודה הזו המייחדת את המזמור. לטענתו, האופוריה הלא שגרתית המאפיינת את המזמור נעוצה בכך שלמעשה מדובר על מזמור עתידי. ראו: רד"ק (לעיל, הערה 5), עמ' רו, פירושו לפסוק א ולפסוק טז. בכיוון דומה פוסעים גם ספורנו והמאירי (במהדורת הכתר, לעיל, הערה 29). פתרונות אלה מפקיעים את המזמור מפשוטו, שכן בעל המזמור מדבר בלשון עבר, וקשה להניח שהוא יתפעל, ישיר וישבח את ה' על תופעה שתתרחש בבוא המשיח. על אפיון זה של המזמור ראו: קראוס (לעיל, הערה 1), עמ' 228. הופמן כותב: "תחושה זו של שלמות היא עיקר המזמור" (הופמן, לעיל, הערה 1, עמ' 92). את הנקודה הייחודית הזו במזמור היטיב לבטא גורדון: "אבל משוררנו אינו מדבר בסגנון שקט וקר של 'משלי חכמה' כמזמור לז; גם אינו מתאר לפנינו את המלחמה הפנימית שבנפשו והרהוריו וספקותיו הקשים למראה 'רשעים שלוי עולם', בשעה שהוא 'נגוע כל היום', כמשורר במזמור עג (יב; יד), עד שהגיע לפתרון השאלה הקשה. משוררנו פותח בסגנון של המנון לכבוד אל עליון, ובעליצות נפש רבה הוא מדבר על חסד ה' ואמונתו, על מעשיו הגדולים ומחשבותיו העמקות. אחר כך הוא עובר לתאור אשר הרשעים, כי הוא רק זמני ואבדנם נצחי; לעמת זאת, מה רב הוא אשר הצדיקים!" (גורדון, לעיל, הערה 5, עמ' 18).

התובנה שהרע שאינו דבק באלוהים אינו זוכה בתכונות המאפיינות את אלוהים: רוממות, נצחיות כוח וליכוד, ולפיכך כיליונו בוא יבוא, מרוממת ומרחיבה את דעתו של בעל המזמור ואינה גוררת אותו לעיסוק הקשה והכואב בגילויים המציאותיים של סוגיית הגמול האלוהי. ברור לבעל המזמור שאבדן הרשעים מתרחש לא דרך מאבק חזיתי מולו – אלא יתרחש מאליו.⁵³ לכן, בשונה מהמזמורים המקבילים במזמור העומד במרכז דיונו לא קיימת כל תפילה או בקשה מה' שיכריע את הרשע, אלא הבעת ביטחון גמורה כי אויבי ה' יאבדו. זאת גם הסיבה לכך שכאשר בעל המזמור מתאר כי אויבי ה' יושמדו הוא אינו כולל בתיאורו את תיאור המלחמה בין ה' לרשעים, אלא רק את תיאור אבדנם (ח, י). בדומה לכך הצלתו הנסית של בעל המזמור אינה כוללת את השמדתם האקטיבית של אויביו. ה' מרים את קרנו וכל שנותר לו הוא להביט באויביו המובסים ולשמוע את קריאות כאבם וקינתם (יא-יב).⁵⁴

סיכום

ניתוח מזמור צ"ב מעלה שהמזמור בנוי מכותרת (א), פסוק חתימה (טז) ושני חלקים מרכזיים. בחלק הראשון (ב-ז) בעל המזמור מדבר בשבח ההודאה לה' ובשבח פועלו ועומק מחשבתו. החלק הראשון מהווה הקדמה לחלק השני (ח-טו) המורכב משלוש יחידות משנה ובו מתאר בעל המזמור את צדקת ה'. במבט ראשון נדמה שהיחידה השנייה (יא-יב) שבה מופיע שיר ההלל של בעל המזמור על הצלתו מיד אויביו פוגעת בזרימה ה'טבעית' של החלק השני שבו מוצגת תפיסת הגמול הקלסית באמצעות תיאור מנוגד של הרשעים (ח-י) אל מול הצדיקים (יג-טו). הקשר המהותי בין שיר ההלל לבין שאר חלקי המזמור נחשף באמצעות ארבעה צירים השוזרים את שלל הדימויים והתיאורים במזמור: ציר גובה, ציר זמן, ציר חוזק וציר כמות. חשיפת צירים אלה מגלה שלמזמור מבנה עומק: בכל ארבעת הצירים הללו הצדיקים, בעל המזמור וה' ממוקמים בקצה אחד שמאפייניו הם: רוממות, נצח, חוזק ואחדות. בעוד הרשעים ממוקמים על אותם צירים אך מצויים בקצה הנגדי שמאפייניו הם: נמיכות, חולשה, פירוד וקוצר ימים. צירים אלה רומזים לכך, שגורל הרשעים וגורל הצדיקים נגזרים באופן אימננטי מבחירתם: הצדיקים שבוחרים להיות קשורים לה' זוכים להידבק בתכונותיו, ואילו הרשעים שבוחרים להילחם בה' מוצאים עצמם פְּלִים מאלוהים בעטייה של בחירתם לחיות ללא התייחסות לה', ואף להתנגד אליו. תיאור הצלתו

53. לדעת **השפת אמת**, תובנה זו קשורה לעובדה שמדובר במזמור השייך לשבת כפי שנאמר בכותרת המזמור – "מזמור שיר ליום השבת". ואלו דבריו: "וכתיב בשבת 'לדעת כי אני ה' מקדשכם' (שמות ל"א, יג) – פירוש ששבת נותן דעת. ופירוש דעת התקשרות ודביקות בפנימיות" (**שפת אמת** לעיל, הערה 50, חלק ב, כי תשא תרל"א, עמ' 197). רק בשבת יש לאדם היכולת להגיע להשגה והבנה כזו.

54. ראו: הוספלד וצנגר (לעיל, הערה 1), עמ' 440.

האישית של בעל המזמור מהווה אבן ראשה במזמור. בעל המזמור מגיע לתובנה זו משום שאף הוא – הצדיק שבחר להיות קשור לאלוהים – זכה בהגבהה, בחזק, באריכות ימים ובניצחון יחיד על רבים. וכך, בעזרת שיבוץ מושכל של חוייתו האישית במזמור ובאמצעות הדימויים והתיאורים הייחודיים שבמזמור, מתבהר המקור לגורלם השונה של הצדיקים לעומת הרשעים: שאלת קישורם או אי-קישורם למקור האלוהי.